Dopis č. 19

Praha, 4. 8. 1977

Milý příteli,

napsal jsi mi o diskusích se svými přáteli o povaze tzv. lidských práv; některé názory, o nichž se zmiňuješ, jsou docela zajímavé. Právě nedávno mne jeden můj přítel právník upozornil na diskusní příspěvek, přednesený na vědecké konferenci, společně pořádané v Domě sovětské-vědy a kultury v Praze ve dnech 17. a 18. ledna t. r. vědeckým kolegiem ČSAV, Jednotou právníků a Domem sovětské vědy a kultury. Jeho autorka, doc. Milena Srnská, v něm vyslovila řadu tezí, z nichž některé se přímo přimykají k tématům Vašich rozhovorů. A protože Tvůj referát je příliš stručný a dost povšechný, vyjdu ve svých poznámkách raději z referátu doc. Srnské, jak vyšel v letošním dvojčísle 5–6 časopisu *Právník* (str. 480–485). Předem připomínám, že v oblasti teorie práva se vůbec nepovažuji za kompetentního; ale otázka, o niž jde, náleží spíš do oboru filosofie práva. Ve filosofii je však taková specializace, jakou známe z odborných věd, nepřípustná, neboť filosofie přestává být filosofií, jakmile ztratí svůj vztah k celku. Proto má filosof právo i povinnost se vymezovat ke každé otázce a ke každému tématu, pokud mají váhu v širších, obecnějších souvislostech. Otázka lidských práv takovou obecnou důležitost pro pojetí člověka a společnosti mimo veškerou pochybnost má. A proto tu zůstává kompetence filosofa kompetencí primární; jako je fyzik nekompetentní anebo leda druhořadě kompetentní v otázce povahy hmoty, energie atd., je odborný právník nekompetentní nebo leda druhotně kompetentní v otázce povahy práva vůbec a tzv. lidských práv zvlášť. Jakmile fyzik anebo právník vyslovují svůj názor ve zmíněné problematice, opouštějí de facto svou odbornost a vstupují do filosofické arény; proto se v takových případech musí spíše oni postarat o svou filosofickou kompetenci.

Doc. M. Srnská vychází z neobyčejně pochybného předpokladu, že totiž sama podstata lidských práv v socialistické společnosti je odlišná od podstaty lidských práv ve společnosti kapitalistické. Kdyby tomu tak opravdu bylo, nebyly by žádné mezinárodní konvence o lidských právech a o občanských právech vůbec možné. Sama skutečnost, že pod oba mezinárodní pakty se podepsaly a že je ratifikovaly jak země socialistické, tak země kapitalistické, je dokladem toho, že v povaze lidských práv je něco společného všem společnostem a že toto „něco“ je tak důležité, že rozdíly jsou proti tomu něčím druhotným, co přinejmenším není na překážku oněm mezinárodním dohodám. Proto tvrzení, že lidská práva ve společnosti socialistické se přímo svou podstatou liší od lidských práv ve společnosti kapitalistické, je demagogické; podobně demagogické je např. tvrzení, že socialistická demokracie je svou podstatou odlišná od demo-

kracie buržoazní. Ale přesto je tu velice důležitý rozdíl.

Demokratické státní zřízení a demokratická politická struktura jsou společenským a tedy lidským produktem; co je a co není demokracie, je otázka terminologické dohody, konvence, i kdyby byla nejpromyšleněji a nejpřesvědčivěji zdůvodněná. Proto je možné, že tam, kde do sporu o to, co to je demokracie, vstoupí materiální (např. třídní) zájmy, k dohodě prostě nedojde a nemůže dojít. Buržoazní teoretik demokracie bude např. trvat na tom, že integrální, od samotné podstaty demokracie neoddělitelnou její složkou je svoboda podnikání a svoboda vlastnění výrobních prostředků v individuálních, soukromých rukou; takový teoretik potom neuzná socialistickou demokracii za skutečnou demokracii. V důsledku toho ovšem také nejsou možné žádné mezinárodní konvence nebo pakty o demokracii a o demokratických politických strukturách – leda že by se obě strany dohodly na tom, co je socialistické a buržoazní demokracii společné. Pak by se mezinárodní dohody mohly vztahovat právě na ty společné prvky a rysy. Podobně tomu je u mezinárodních paktů o politických, sociálních, hospodářských atd. právech; tyto pakty se týkají právní úpravy konkrétních, pozitivních norem, jimiž je respekt k lidským a občanským právům, jak jsou formulována v mezinárodních dokumentech, zabezpečen v jednotlivých vnitrostátních právních systémech a řádech. Taková právní úprava jistě vždycky ponese jisté znaky společnosti, v níž vznikla a pro niž je závazná. Nicméně mezinárodní konvence se bude vždycky týkat těch stránek vnitrostátních norem, které jsou společné jak kapitalistickým, tak socialistickým (a eventuelně i dalším) společnostem.

Na tomto místě je nutno se zmínit o další závažné chybě pojetí doc. Srnské, která se týká vztahu mezi mezinárodními dohodami a vnitrostátními úpravami, vztahujícími se k lidským a občanským právům. Autorka píše: „… že na základě paktů tj. ratifikací paktů vznikají mezinárodně právní vztahy mezi státy, které mají povinnost uskutečnit svými vnitrostátními opatřeními své povinnosti podle paktů a že nijak nebyla přijata koncepce jako by přímo z paktů se jednotlivec stal nositelem subjektivních práv“ (483); „každý mezinárodně právní dokument představuje dohodnutou vůli subjektů mezinárodního práva, tedy především států, o úpravě práv a povinností. Pokud jde o dokument *smluvní* povahy zároveň dohodnutou vůli o *právní závaznosti*. Jde-li tedy o mezinárodně právní dokumenty přijaté na univerzální úrovni, a o ty pochopitelně se jedná především, jde v soudobém mezinárodním právu o projev dohodnuté vůle států s rozdílným společenským zřízením. V oblasti lidských práv to tedy znamená projev dohodnuté vůle států o otázkách, kde *vnitrostátní úprava* cestou legislativních i dalších opatření je svou podstatou *zásadně rozdílná* ve státech kapitalistických na straně jedné a socialistických na straně druhé. Mezinárodní dokumenty proto vyjadřují a mohou vyjádřit jen obecně dohodnutý standart, jehož realizace a konkretizace je vnitřní věcí státu. *Realizace*

obecně demokratického standartu vyjádřeného v mezinárodní normě může být *funkčně* rozdílná ve formální buržoazní demokracii na straně jedné a v *reálné socialistické demokracii* na straně druhé.“ (480) (Podtrhla autorka.)

Nevyřčeným předpokladem doc. Srnské je závislost lidských a občanských práv na konkrétních vnitrostátních právních úpravách; doc. Srnská předpokládá, že tato závislost je totální, že samotná lidská práva jsou těmito vnitrostátními legislativními a jinými opatřeními přímo konstituována a polemizuje proti myšlence, že by mohla být spolukonstituována nebo dokonce v předstihu samostatně konstituována nějakými mezinárodními smlouvami. To je ovšem zcela falešný problém, založený na koncepcích, které naprosto přesahují rámec legitimity odborně právního uvažování a zasahují hluboko do problematiky filosofické. Právě tak, jako právní úpravou není garantováno či dokonce konstituováno autorství uměleckého díla, nýbrž pouze způsob, jak je skutečné, dané autorství respektováno; a právě tak, jako vztah mezi dvěma lidmi není právně nezávadným uzavřením manželství založen, nýbrž jen společensky vzat na vědomí a uznán; právě tak lidská práva nejsou žádným zákonem a žádnou konvencí, žádnou vnitrostátní ani mezinárodní úpravou konstituována, nýbrž jen uznána, respektována a konkrétním způsobem zabezpečována (nebo naopak nerespektována, nezaručována, nýbrž porušována). Okolnost, že lidská i občanská práva jsou závazná a platí, ať je nějaký stát uznává a garantuje nebo nikoliv, má elementární důležitost; lidská práva a v nich zakotvená práva občanská mají univerzální charakter a jsou ve své podstatě nezávislá na jakémkoli státním uznání (i na uznání společenském). Na společnosti a na státní zřízení (a vůbec na historických podmínkách atd.) je závislé jenom jejich uplatnění, a ovšem také míra a podoba jejich zřejmosti a uvědomění v dané společnosti. Boj za lidská práva je přesně vzato bojem za jejich uplatňování, respektování a proti jejich překračování a porušování; je také zápasem o jejich lepší, plnější a přesnější pochopení a vyjádření. Ale sama lidská práva nejsou ani takovým pochopením, ani uplatněním konstituována, nýbrž předcházejí mu jako jeho norma a kritérium. Vzájemná solidarita každého člověka s každým člověkem a odpovědnost za druhého člověka je založena mimo jiné v elementární výzvě a povinnosti každého respektovat práva svobody druhého. Proto také ona zmíněná vnitrostátní „realizace a konkretizace“ mezinárodně dohodnutého standartu, vyjádřeného mezinárodními konvencemi a dohodami, není a nemůže být výhradně vnitřní věcí příslušného státu; vnitřní záležitostí totiž není dokonce ani tam, kde stát na mezinárodní konvenci nepřistoupil.

Stát, jehož představitelé podepsali a ratifikovali mezinárodní pakty o lidských a občanských právech i o hospodářských, sociálních a kulturních právech a který tato práva přesto porušuje a překračuje, se proviňuje v

trojím smyslu: 1) především proti svým vlastním zákonům, neboť oním aktem ratifikace je rozhodnuto o tom, že po třech měsících ode dne uložení ratifikační listiny u generálního tajemníka OSN vstupuje pakt v příslušné zemi v platnost a stává se součástí jejího právního řádu; navíc se příslušná země zavazuje přizpůsobit své dosavadní zákony, pokud by byly s paktem v rozporu, duchu paktu, takže to, co vyjadřuje pakt, budou pak vyjadřovat i vnitrostátní zákony; 2) proviňuje se však proti mezinárodním dohodám, tj. právě proti paktům jakožto mezinárodně právním dokumentům, které její reprezentanti podepsali, schválili a ratifikovali; 3) hlavně se však proviňuje proti samotným lidským (a z nich vyplývajícím dalším) právům samotným, neboť ta nevyplývají ani z nějakých mezinárodních dohod, ani z vnitrostátních zákonů, nýbrž předcházejí jim a jsou jejich normou a kritériem (jsou však především normou a kritériem skutečných vztahů mezi lidmi ve společnosti i mezi lidmi různých společností, ať už jsou v právním řádu pozitivně zachyceny nebo nikoliv).

Argumenty doc. Srnské jsou demagogické tím, že redukují záležitost lidských (a občanských) práv pouze na dvě roviny právní sféry, přičemž tuto právní sféru vytrhává z celospolečenských souvislostí a navíc ony obě roviny, totiž rovinu mezinárodního a rovinu vnitrostátního práva, odděluje přímo propastí. Každému však, kdo si přečte pozorně dokumenty o lidských právech, je jasné, že její interpretace jsou v rozporu jak s jejich zněním, tak zejména s jejich duchem, a že jsou pouze pokusem o ideologické ospravedlnění našeho statu quo. Přímo groteskním dojmem působí její výtky, že signatáři Charty 77 „používají termínu práva občana a člověka“, ačkoliv „žádný z dokumentů, na který se odvolávají, tohoto termínu nepoužívá“ (483), stejně jako když zdůrazňuje, že „nijak nebyla přijata koncepce jako by přímo z paktů se jednotlivec stal nositelem subjektivních práv“ (tamtéž). Jaký smysl mají tato podivná tvrzení? Chce snad doc. Srnská naznačit, že lidská, občanská, politická, hospodářská, sociální a kulturní práva se netýkají jednotlivců, nýbrž pouze celé společnosti? Stačí si přečíst kterýkoli dokument, počínajíc Všeobecnou deklarací a oběma pakty atd., a hned narazíme na řadu formulací, které to vyvrací: každý je oprávněn ke všem svobodám a právům…, každý má právo na život, svobodu a osobní bezpečnost…, každý má právo na práci, na svobodnou volbu zaměstnání…, každý člověk má jako člen společnosti právo na sociální zabezpečení…, každý má právo na vzdělání…; v paktech zase státy uznávají, že každá lidská bytost má přirozené právo na život, že každý má právo na svobodu a osobní bezpečnost, že každý má právo zastávat svůj názor bez překážky, že každý má právo na svobodu sdružovat se s jinými osobami a dokonce že jednotlivec, mající povinnosti k druhým a ke společenství, ke kterému přísluší, je povinen usilovat o rozvíjení a dodržování práv, mezi nimiž jsou vedle práv národů, rodin a společenských skupin zdůrazňována zejména „práva každého“, „práva všech členů lidské rodiny“, „práva

všech jednotlivců“, „práva každé lidské bytosti“, „práva každého občana“, „práva každého člověka“ (tyto formulace v dokumentech nenajde snad jen někdo, kdo neumí číst).

Rozhodující tu však není rovina právní, nýbrž společenská a obecně lidská. Všeobecná deklarace mluví o tom, že „všichni lidé se rodí svobodni a rovni v důstojnosti i právech“ (čl. 1). Doc. Srnská se zmiňuje o tom, že „přirozenoprávní koncepce resp. koncepce vycházející z monistických teorií byly zcela důsledně socialistickými zástupci a dalšími pokrokovými zástupci při projednávání paktů právem zamítnuty“ (483). Měl jsem už několikrát příležitost se k této otázce vyslovit (viz např. glosa „Existují ‚přirozená práva‘?“, *Tvář* 1969, seš. č. 3, příloha, str. VII–VIII; nebo v loňském článku ke Kosíkovým padesátinám, zmínky i v dopisech, které Ti píšu atd.); jsem přesvědčen, že představa, že se lidé rodí svobodní a vybaveni právy, je vskutku nedržitelná. Ale z toho vůbec nevyplývá, že jim ta práva a svobody někdo „udílí“, ať už společnost či stát. Když mluví o lidských právech, je to pouze způsob vyjádření toho, že lidé, celá společnost i stát jsou povinni respektovat lidského jedince jakožto člověka, tj. respektovat jeho základní svobody a jeho nezadatelná práva. I když se v paktech (až na výjimky) o přirozených právech nemluví (výjimkou je kupř. „přirozené právo na život“ v článku 6 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech), v Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech se v čl. 5 odst. 1 výslovně mluví o tom, že nic z formulací paktu nemůže být vykládáno tak, „jako by dávalo kterémukoli státu, kterékoli skupině nebo osobě jakékoli právo vyvíjet činnost nebo dopouštět se činů, který by směřovaly k potlačení některého z práv nebo některé ze svobod uznaných tímto Paktem nebo k jejich omezení ve větším rozsahu, než tento Pakt stanoví“. Z této formulace, podepsané a ratifikované také socialistickými státy, jsou zřejmé dvě věci: Pakt neustavuje, nýbrž uznává příslušná práva; za druhé, stát může potlačovat práva nebo svobody, pokud tu jsou už dříve, a v tom je jeho situace naprosto obdobná situaci kterékoli skupiny nebo i jednotlivé osoby (proto je uváděn v jedné řadě s nimi).

Souhlasím, že je třeba hledat nové, přiměřenější zdůvodnění a novou, přiměřenější formulaci. Ale nepochybně je třeba trvat na tom, že není v kompetenci státu, aby svým občanům lidská a občanská práva udílel, neboť jsou čímsi základnějším a původnějším než jakýkoliv stát.

Tvůj Ladislav Hejdánek